

ÚZEMNÍ SYSTÉM EKOLOGICKÉ STABILITY JAKO SOUČÁST PROJEKTU ILUP POMORAVÍ

Ing. Vladimír MANA

EKOTOXA OPAVA s.r.o., Horní náměstí 2, 746 01 Opava

vladimir.mana@ekotoxa.cz

Úvod

Krajina mezi městem Olomouc a Králickým Sněžníkem na straně jedné a Moravskou Třebovou na straně druhé patří mezi krajiny, které si jistě zaslouží přívlastek „kouzelné“. Rozsáhlé porosty lužních lesů a řeka uchovávající si své přirozené a přírodní charakteristiky, nádherné krasové oblasti s rozsáhlými podzemními prostory a s krasovou výzdobou snad nejbohatší v České republice, nejvyšší moravské hory, pro život člověka možná trochu drsné, každopádně však s nezaměnitelnou atmosférou, kterou si návštěvník dlouho pamatuje. Krajina ve které se potkávají zájmy hospodářské a ekonomické s nenahraditelnými přírodními hodnotami. Krajina, která se i na ploše několika čtverečních kilometrů vyznačuje mimořádnou pestrostí. Taková je krajina horní části povodí řeky Moravy.

Projekt ILUP - Pomoraví

Právě do této oblasti byl situován rozsáhlý nadnárodní projekt ILUP – Pomoraví. Jedná se o čtyřletý projekt řešený jako součást mezinárodního programu INTERREG IIIB - CADSEC, jehož cíle nebyly v žádném případě skromné. Projekt propojuje všechny důležité oblasti, které hrají rozhodující úlohu při plánování nejrůznějších činností v krajině a při praktické realizaci těchto činností.

Projekt ILUP – Pomoraví byl rozdělen do celkem deseti etap:

- E 01 – Inventura a sběr dat, detailní průzkum území, vstupní podkladové analýzy.
 - probíhalo v roce 2002
- E 02 – Tvorba základního GIS projektu a GIS analýzy.
 - probíhalo v roce 2003
- E 03 – Optimalizace podmínek pro rozvoj venkova.
 - cílem etapy bylo charakterizovat a kvantifikovat produkční potenciál regionu ve vztahu ke konzervativním prvkům této části krajinného prostoru, přičemž se etapa zabývala nejenom problematikou malého a středního podnikání ve venkovském prostoru, ale také specifickými tématy, jako je agroturistika apod.
- E 04 – Optimalizace lesnického hospodaření.
 - významnou součástí optimalizace byly návrhy na hydrologicky významná opatření, optimalizaci lesní dopravní sítě a užívání limitujících těžebních technologií včetně asanačních opatření
- E 05 – Optimalizace vodního režimu v krajině a systému prevence před povodněmi.
 - účelem etapy byla identifikace dílčích povodí potenciálně ohrožovaných častým vznikem povodňových situací a návrh opatření k optimalizaci tohoto stavu
- E 06 – Tvorba a rozvoj krajiny
 - účelem etapy bylo vytvoření širšího pohledu na proces plánování krajiny, přičemž výstupy etapy mají širokou použitelnost nejenom v procesu zpracování územně plánovacích dokumentací

- E 07 – Systém ochrany a řízení přírodních zdrojů
 - etapa měla nejenom analyzovat současný stav přírodních zdrojů v zájmovém území, výstupy této etapy by měly být využitelným nástrojem při stanovování managementu chráněných částí krajiny, biotopů a konkrétních druhů rostlin a živočichů
- E 08 – Optimalizace lidských zdrojů a udržitelný rozvoj
 - účelem etapy byla nejenom analýza aktuálního stavu lidských zdrojů a potenciál jejich využitelnosti, ale také modelový rozbor udržitelného rozvoje na příkladu několika vybraných dílčích území
- E 09 – Systémy vzdělávání a realizace výstupů
 - účelem etapy bylo jednak navrhnout a ověřit metody ekologické výchovy a osvěty vůči venkovské populaci a na venkově hospodařícím lesnickým a zemědělským subjektům, a jednak prezentovat realizační výstupy projektu potenciálním uživatelům
- E 10 – Integrovaný systém řízení venkovského prostoru
 - cílem etapy byla nejenom tvorba pokladů pro územní plány samosprávních celků (kraje, města, obce) a jejich informačních systémů, cílem bylo vytvoření komplexního informačního systému o zájmovém území, a to včetně návrhu monitoringu a hodnocení navržených opatření

Z uvedené charakteristiky jednotlivých etap projektu je dobře patrné, že se nejedná o dílo pouze teoretické. Naopak. Součástí většiny z uvedených etap je dlouhá řada konkrétních analýz, návrhů a ukázek modelových řešení, které se mohou stát návodem pro řešení popsané problematiky v jiných krajích a v jiných „kouzelných“ částech České republiky.

Zvláště bych chtěl na tomto místě upozornit na některé části projektu, které jsou, jak ukazují výsledky a závěry, nové z hlediska přístupů k plánování krajiny.

Krajinné plánování

Řešení problematiky, kterou můžeme označit pojmem „krajinné plánování“ bylo soustředěno do Etapy 06 – Tvorba a rozvoj krajiny. Pro modelové řešení cílů této etapy bylo vybráno území Bouzovska-Litovelska. Vzhledem k rozloze celého řešeného území (3600 km²) se sice nejedná o rozlehlé území, přesto je toto území pro řešení problematiky krajinného plánování velice vhodné, a to především pro svoji vysokou rozmanitost a pestrost.

Významnou součástí etapy bylo ověření využitelnosti digitální mapy venkovské krajiny (DMVK) pro potřeby krajinného plánování. Jedná se o nový nástroj, který může být nesmírně užitečný nejenom pro vlastní krajinné plánování, ale pro celou řadu činností, při kterých uživatel potřebuje aktuální data o území.

Pomocí DMVK byla vypracována a vyhodnocena řada analýz potřebných pro plánování rozvoje krajiny. Konkrétně bylo vypracováno následujících osm prostorových analýz:

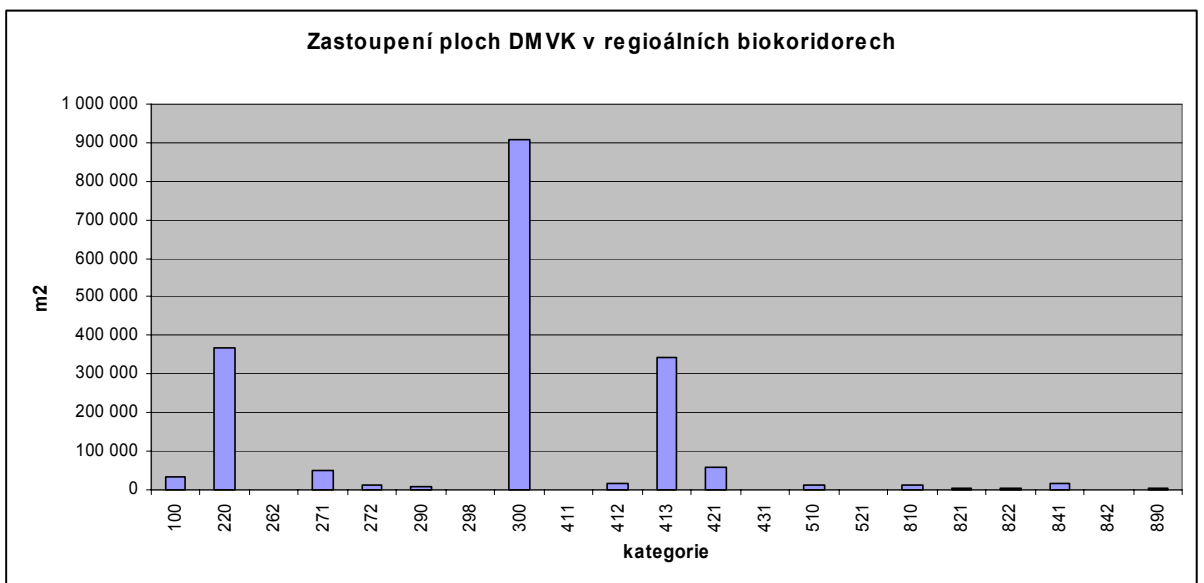
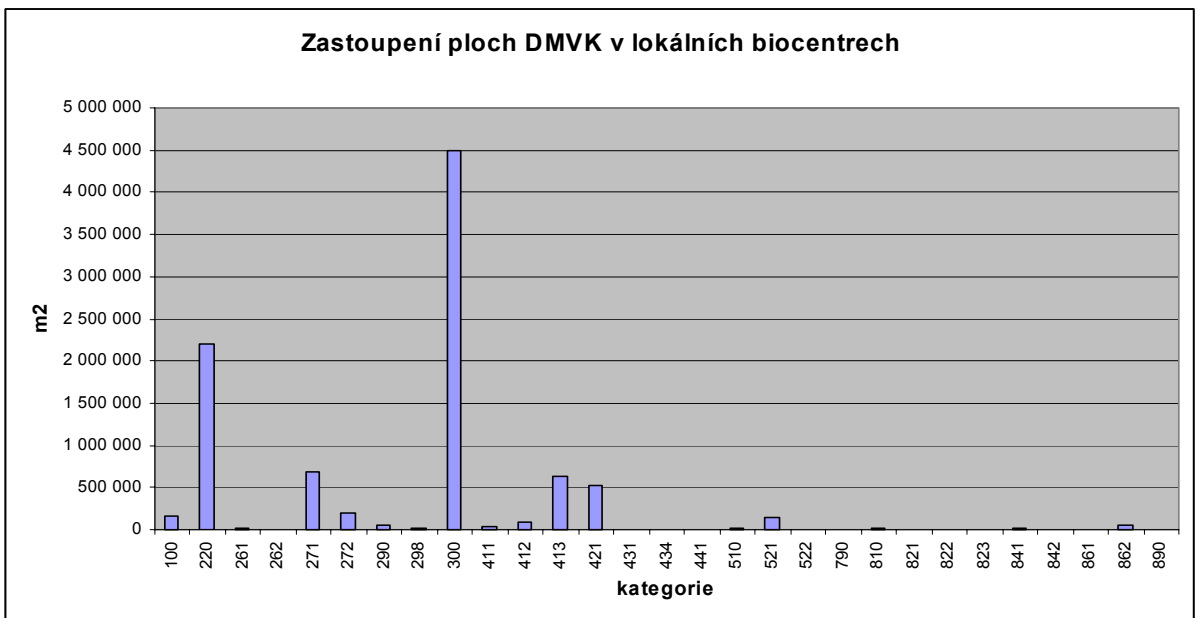
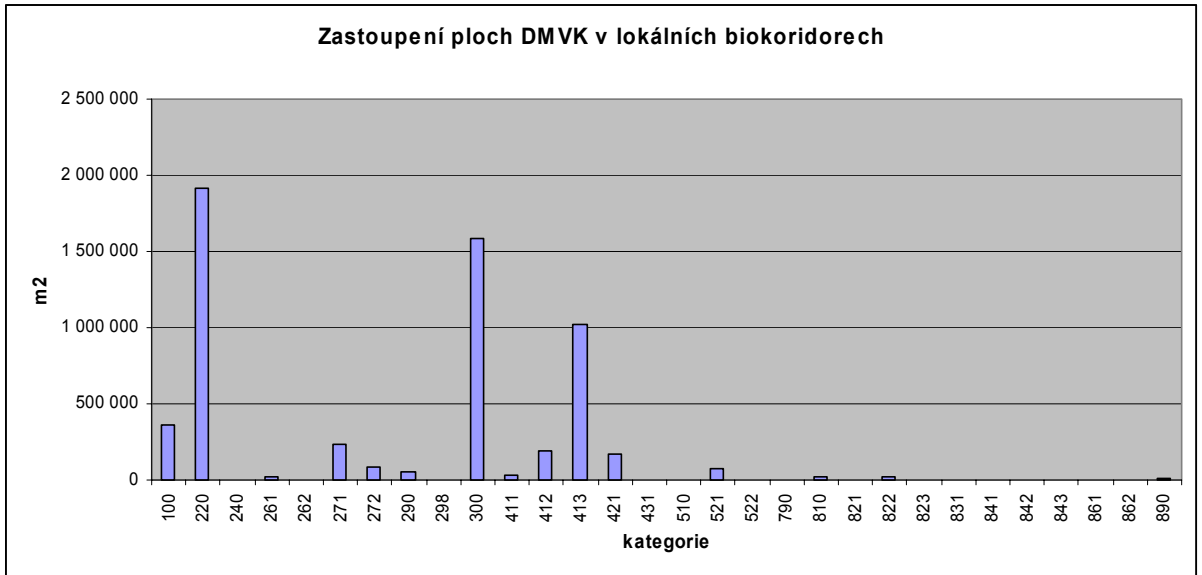
- Pestrost (fragmentace) krajiny.
- Délka segmentů – délka ekotonů.
- Prostupnost území.
- Množství rozptýlené zeleně na orné půdě.
- Minimální a maximální nadmořská výška a průměrná nadmořská výška.
- Průměrná velikost půdních bloků.
- Podíl liniových prvků (cest a toků) bez zeleně.
- Atraktivita území.

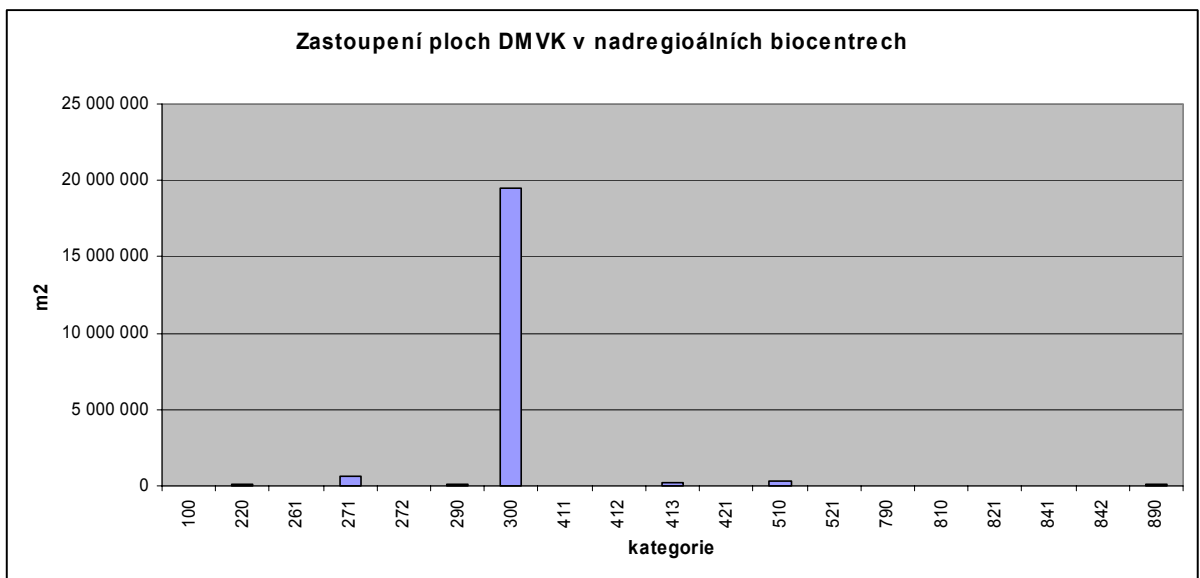
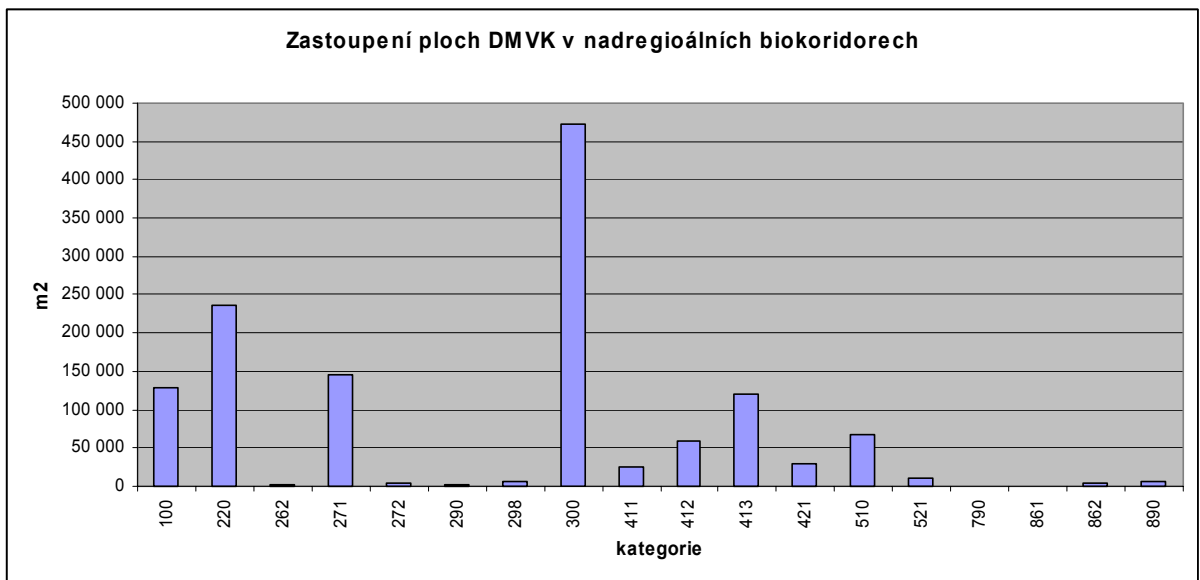
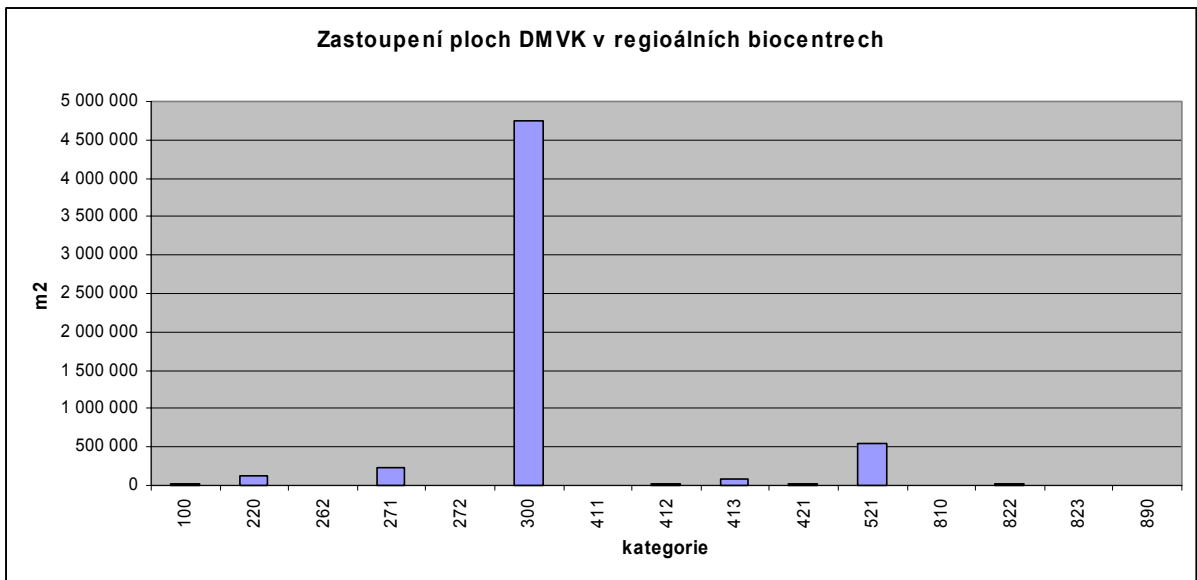
Výstupy všech uvedených analýz jsou součástí kompletu realizačních výstupů projektu ILUP-Pomoraví.

Samostatně v rámci etapy 07 – Systém ochrany a řízení přírodních zdrojů byla vypracována analýza zastoupení kategorií DMVK v prvcích ÚSES, a to pro všechny kategorie ÚSES. Výsledky této analýzy jsou uvedeny v následujících tabulkách a grafech:

Tab. 1: Plošné zastoupení kategorií DMVK v prvcích ÚSES pro ORP Litovel a Uničov

DMVK kategorie	DMVK kategorie	Plocha v m ² v kat. ÚSES						
		LBK	LBC	RBK	RBC	NRBK	NRBC	Celkem
100	souvislá zástavba	360305	159862	31749	10562	127865	17497	707839
220	zemědělská půda - orná půda	1913951	2200525	369551	116753	235581	93985	4930346
240	zemědělská půda - vinice	75	0	0	0	0	0	75
261	zemědělská půda - intenzivní ovocný sad	24338	16431	0	0	0	1314	42083
262	zemědělská půda - extenzivní ovocný sad	930	5542	9	18	2628	0	9128
271	zemědělská půda - louka	238127	692133	51111	232182	146139	680164	2039856
272	zemědělská půda - pastvina	81940	196369	11579	285	3355	51211	344739
290	zemědělská půda - ostatní zemědělská půda	52892	54053	6835	0	2621	61035	177436
298	ostatní zemědělská půda - záhumenky	4813	14957	174	0	5428	0	25373
300	les	1581453	4494413	906382	4744713	472892	19494374	31694226
411	doprovodná zeleň - zeleň mezi pozemky	36905	44120	0	271	24637	1321	107254
412	doprovodná zeleň - zeleň podél komunikace	190265	90986	18594	18351	59347	10526	388068
413	doprovodná zeleň - zeleň podél vodstva	1020586	630374	342375	81261	119409	188936	2382941
421	rozptýlená zeleň - plocha s vegetací	167111	530952	57408	26062	30099	13331	824963
431	přírodní plochy - přírodní plocha s vegetací	5034	944	572	0	0	0	6550
434	přírodní plochy - písek	0	1309	0	0	0	0	1309
441	mokřad	0	5584	0	0	0	0	5584
510	vodní tok	263	9637	12575	0	66616	321310	410400
521	vodní plocha	69389	135513	816	551430	11165	28954	797266
522	vodní plocha	0	5645	0	0	0	0	5645
790	plocha komunikace	2928	421	0	0	754	22	4124
810	obytná zástavba	21264	14633	11789	44	0	10624	58354
821	průmyslový podnik	1935	2402	5134	0	0	3339	12809
822	zemědělský podnik	16414	6323	5420	14143	0	0	42300
823	obchodní/skladovací areál	1888	14	0	431	0	0	2333
831	areál dopravy - železniční	4977	0	0	0	0	0	4977
841	park, sad, hřbitov	816	23141	15839	0	0	5058	44854
842	sportovní areál	1610	28	531	0	0	7123	9291
843	lesopark	1532	0	0	0	0	0	1532
861	těžba (důl, lom)	3308	5568	0	0	80	0	8955
862	skládka, halda, odval	5135	53869	0	0	3214	0	62217
890	objekt jiného určení	15167	2156	2870	2022	5459	101482	129157
Celkový součet		5825351	9397902	1851313	5798526	1317287	21091606	45281985

Územní systém ekologické stability (ÚSES)

V rámci projektu ILUP – Pomoraví byla problematika ÚSES řešena hlavně jako součást etapy 06 – Tvorba a rozvoj krajiny a etapy 07 – Systém ochrany a řízení přírodních zdrojů. Podrobně, dá se říci modelově, byla problematika ÚSES řešena na vybraném modelovém území Bouzovsko-Litovelsko.

Ve zvoleném modelovém území byla posuzována aktuální situace stavu dokumentace ÚSES a byla vyhodnocena funkčnost tohoto systému.

Na základě řešení modelového území pak byly formulovány závěry, které je možné zobecnit, a to nejenom z pohledu zájmového území projektu ILUP-Pomoraví, ale v řadě případů z pohledu stavu problematiky ÚSES na území celé České republiky. Za nejdůležitější obecně platné závěry považují následující:

- Metodické přístupy, které vznikly v polovině 90. let je nutné na základě zkušeností a legislativních změn aktualizovat a vytvořit jednoduchá pravidla, která mohou reagovat na místní podmínky.
- Problémem je skutečnost, že při zpracování dokumentace ÚSES nejsou většinou brány v úvahu i ostatní funkce, které by systém ekologické stability mohl a měl plnit.
- Neřeší se a nehodnotí se případné urbanistické a architektonické problémy, nepožaduje se odborné posouzení kulturních a historických hodnot území. Není dostatečně zdůrazněno, že návrh ÚSES musí respektovat krajinný ráz, a ne jen šablonovitě aplikovat limitní výměry, šířky a délky jednotlivých prvků ÚSES. Často není brána v úvahu ohroženost území vodní a větrnou erozí.
- Vzhledem k nezbytnosti provádět hodnocení současných ÚSES v širších územích je nutné vytvořit stejný způsob členění založený na přehledné a jednoduché kategorizaci z hlediska závaznosti prostorového uspořádání jednotlivých skladebných částí ÚSES. Bylo by žádoucí sjednotit také grafické výstupy.
- Zrealizované prvky ÚSES nelze v katastru nemovitostí evidovat jako ÚSES ani evidovat na příslušných pozemcích břemeno ÚSES. Vzhledem k tomu, že jsou tyto prvky zrealizovány ve veřejném zájmu a většinou z veřejných prostředků bylo by žádoucí, aby v katastru nemovitostí měl prvek ÚSES jako způsob ochrany samostatný kód ochrany přírody.
- Na lesní půdě by bylo žádoucí biocentra převést do lesů zvláštního určení.
- Pokud dojde k vytváření nových prvků ekologické stability na orné půdě, je třeba pozemek převést do kategorie lesní půda, veřejná zeleň, ostatní půda. Pokud dojde k převodu na lesní půdu, musí projít procesem lesního plánování.
- Hloubka a úroveň zpracování dokumentace ÚSES se v rámci územních plánů výrazně liší dle zpracovatele.
- Jako hlavní problém při realizaci jsou vlastnické vztahy. Nedostatek státní nebo obecní půdy pro umístění prvků ÚSES způsobuje, že pokud nemá obec dostatek vlastní půdy, není schopna za stávající situace provádět opatření v krajině zlepšující její ekostabilizační funkci, zlepšení vodní retence, realizaci protipovodňových opatření.
- V procesu zpracovávání plánů ÚSES v rámci územně plánovací dokumentace nejsou brány v úvahu vlastnické vztahy. I když jsou územní plány veřejně projednávány, vlastníci pozemků, na kterých je navržen ÚSES, většinou o problematice nejsou informováni, a jednání se velmi často nezúčastní. Vlastnické vztahy lze vyřešit až v rámci zpracování pozemkových úprav. Rovněž není doposud řešena problematika náhrad za újmy hospodařícím subjektům.
- Územní systém ekologické stability, tak jak je definován v zákoně č. 114/1992 Sb. o ochraně přírody a krajiny, je dobrý nástroj pro ochranu ekologických hodnot území, případně je v některých situacích dobrým prostředkem pro zachování nezastavitelného

území, které by jinak bylo obětováno ve prospěch krátkodobých komerčních zájmů. Z toho důvodu by jeho význam neměl být podceňován a ze strany vedení resortu Ministerstva životního prostředí by měly být zahájeny systematické kroky pro zkvalitnění práce s tímto legislativně ukotveným institutem.

- Současný význam zpracovaných dokumentací ÚSES spočívá především v ochraně stávajících skladebných prvků ÚSES, výjimečně dochází k navrhování nových skladebných prvků ÚSES. Vzhledem k tomu, že dokumentace ÚSES se zpracovávají již od roku 1992 jsou skutečné výsledky bohužel mizivé.
- Problémem je i následná pravidelná údržba nově realizovaných prvků ÚSES. Ta je zajištěna pouze pokud jsou biocentra a biokoridory realizovány na obecní půdě a obec má zájem o tyto pozemky pečovat.
- V případě existujících a nově vytvořených skladebných prvků ÚSES je třeba vypracovat a zahájit systém vyhodnocování jejich efektivity a zkušenosti následně zobecňovat a využívat.

Závěr

Územní systémy ekologické stability jsou v evropském měřítku nástrojem výjimečným. Teoreticky vycházejí z dobře propracovaného základu, který se počátkem devadesátých let minulého století podařilo legislativně ukotvit. V následujících letech se vynaložilo hodně úsilí a finančních prostředků na vypracování základních dokumentací.

Od druhé poloviny devadesátých let minulého století je bohužel patrna ustupující aktivita, která je na úrovni obcí velmi často nahrazována bezradností a skepsí. Je patrná nedostatečná osvětová činnost, která by dokázala vysvětlit význam a hodnotu územních systémů ekologické stability těm, kteří ji mohou z projektů a dokumentací přenést do krajiny. V první řadě se pochopitelně jedná o kompetentní zastupitele měst a obcí, v současné době však významnou roli hrají také odpovědní pracovníci krajských úřadů.

Zmiňovaná osvěta nesmí být v žádném případě jednostranná. Ekologické hodnoty území jsou pouze jedním z pilířů udržitelného rozvoje území. Je nesmírně důležité vidět souvislosti a při řešení problematiky územních systémů ekologické stability pracovat citlivě s dalšími sociálními a ekonomickými charakteristikami konkrétního území. Jedině taková cesta je cestou k vybudování skutečně fungujícího systému ekologické stability krajiny.